

Entre la desconfiança cap al poder polític i l'esperança de la transparència

Oriol Luján

Universitat Autònoma de Barcelona

Facultat de Filosofia i Lletres

Departament d'Història Moderna i Contemporània

Carrer de la Fortuna, s/n

08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)

Frédéric Monier, Lluís Ferran Toledano, Joan Pubill i Gemma Rubí (eds.), *Las sombras de la transparencia: Secreto, corrupción y «Estado profundo» en la Europa contemporánea*, Granada, Comares, 2022, 270 p.

La relació de confiança o desconfiança generada entre les institucions polítiques i la població governada ha estat una temàtica d'estudi recurrent que ha suscitat l'interès científic des de fa dècades. Es tracta, de fet, d'una línia d'investigació que té una llarga trajectòria des de diferents perspectives de les humanitats i les ciències socials.¹ En les últimes dècades, coincidint amb la consolidació de la democràcia i amb l'extensió de les demandes socials per reforçar els instruments de control respecte als i les representants polítics, així com amb la implementació de polítiques dissenyades per prevenir la corrupció,

¹ Vegeu Edmund S. MORGAN, *Inventing the people: The rise of popular sovereignty in England and America*, Nova York, W. W. Norton & Company, 1998; Pierre ROSANVALLON, *La contrademocràcia: La política en la era de la desconfiança*, Buenos Aires, Manantial, 2007; Mark KNIGHTS, *Trust and distrust: Corruption in office in Britain and its Empire, 1600-1850*, Oxford, Oxford University Press, 2021.

ha augmentat també l'interès per conceptes com el de secret o transparència, abordat particularment des de disciplines com la ciència política, la comunicació i la sociologia i vinculat a l'ideal de bon govern.²

De totes maneres, la mirada dels especialistes en història havia estat fins fa poc temps descuidada. En l'àmbit internacional no ha estat fins als anys més recents que el món acadèmic ha proporcionat treballs que han historiat la transparència i el secret.³ El llibre coordinat pels professors Monier, Toledano, Pubill i Rubí se suma a aquestes contribucions, amb el mèrit d'obrir aquesta línia de treball en llengua castellana. I ho fa amb l'afegit d'incorporar casos d'estudi d'Alemanya, França, Espanya i Romania al llarg de tota l'època contemporània. Per tant, obrint el camp d'estudi més enllà de l'actualitat més recent i reflexionant sobre com aquests conceptes, malgrat que en alguns casos no operaven pròpiament en èpoques anteriors a l'actual, permeten entendre que les elits polítiques no eren completament lliures d'actuar al marge del judici de l'opinió pública.

El treball s'insereix en la línia d'investigació del Grup de Recerca en Estudis Polítics, les Identitats, les Institucions i la Corrupció (GREPIIC), que des de la Universitat Autònoma de Barcelona fa més d'una dècada que treballa en la història de la corrupció política, i ho fa vinculat a la xarxa internacional Politics & Corruption, liderada pels professors Frédéric Monier (Universitat d'Avinyó) i Jens Ivo Engels (Universitat Tècnica de Darmstadt).

L'obra tracta de les denúncies de corrupció i abús de poder com a expressions per perseguir la transparència. La relació entre trans-

2 J. J. MARQUARDT, *Transparency and American primacy in world politics*, Abingdon, Routledge, 2011.

3 Emmanuel ALLOA i Dieter THOMÄP (eds.), *Transparency, society and subjectivity: Critical perspectives*, Londres, Palgrave Macmillan, 2018; Frédéric MONIER i Jens Ivo ENGELS (eds.), *History of transparency in politics and society*, Göttingen, V&R Unipress, 2020.

parència i secret, doncs, s'aborda entenent l'ocultació d'informació com una evidència de pràctiques de captura de l'estat, o de pèrdua de credibilitat en contextos històrics democràtics. L'obra s'estructura en tres parts diferenciades: la primera està dedicada als discursos crítics amb la lògica del poder ocult, la segona analitza els secrets i la seva relació amb la transparència i la tercera reflexiona sobre l'estat profund.

En el primer bloc apareix com un capítol clau el text de Martin Mainka, ja que reflecteix a través de la seva anàlisi l'objectiu global de l'obra: explorar els lligams entre transparència i poders ocults. A partir del cas Flick, que en l'Alemanya de la dècada dels vuitanta va destapar-se com un escàndol de suborns a partits polítics, vindica la filtració com un instrument per fer efectiva la transparència, ja que proporciona al públic informació sobre processos i decisions polítiques. Ara bé, com que els mitjans de comunicació fonamenten aquesta via en el secret de les fonts, a la vegada afavoreix el fet que algunes veus qüestionin la veracitat del relat. Així, entren en joc les teories de la conspiració. Al cap i a la fi, la crítica al poder no sempre va deslligada dels interessos de les persones i els col·lectius denunciants.⁴ Aquest rerefons es percep en el capítol d'Andrei-Dan Sorescu i Silvia Marton, que explora el valor de la publicitat com a instrument per exigir a l'adversari polític límits a l'abús de poder. L'autora i l'autor analitzen la pressió de la societat romana en el context del sufragi censatari del segle XIX i sostenen que la publicitat va ser utilitzada no amb la finalitat de reclamar polítiques més intel·ligibles per a la població, sinó per tal d'afavorir un major espai de polèmica per criticar les decisions polítiques. És clar que també hauríem de tenir en compte que aquestes reclamacions són analitzades des de les

4 Cesare MATTINA, Frédéric MONIER, Olivier DARD i Jens Ivo ENGELS (dirs.), *Dénoncer la corruption: Chevaliers blancs, pamphlétaires et promoteurs de la transparence à l'époque contemporaine*, París, Demopolis, 2018.

fonts de les elits polítiques, i no pas donant veu al conjunt de la societat, de manera que el concepte de publicitat resultant és també filtrat per la mirada de les elits.

Finalment, aquest bloc es complementa amb dos textos que analitzen la denúncia de poders ocults en el règim de la França de la Tercera República, a principis del segle xx. Tant Frédéric Monier com Joan Pubill reflexionen sobre aquestes qüestions a partir de denúncies de l'existència de poders ocults i de domini del poder per part de l'aristocràcia dels diners.

El segon bloc, dedicat a les relacions entre secret i transparència, s'inicia amb un capítol de Gemma Rubí i Quintí Casals que desgrana la funcionalitat de les sessions secretes del Congrés dels Diputats espanyol en els primers dos terços del segle XIX. Es tracta d'un tema poc explorat i que permet revelar l'abús de les sessions secretes sota el règim constitucional de Cadis, malgrat que sovint s'hi van tractar els mateixos aspectes que en les sessions públiques. Aquestes pràctiques xocaven amb el principi de publicitat i d'opinió pública del parlamentarisme i es van anar reduint durant el regnat d'Isabel II i el Sexenni Democràtic.

En aquesta segona secció, uns altres dos textos s'interessen per les comissions d'investigació parlamentàries. Sandra Zimmermann ho fa en l'Imperi alemany, mentre que Paul Rebière s'endinsa en el final de la Tercera República Francesa. Ambdues aportacions constaten en aquest marc de discussió el tractament d'assumptes controvertits, amb indagacions que intenten aclarir els fets i facilitar l'accés a la informació. Matthieu Cabanis, per la seva banda, reflexiona sobre l'apropiació de la transparència per part de la dreta francesa en les dècades finals del segle xx.

El llibre es clou amb quatre capítols que reflexionen sobre l'existència d'un estat profund com a poder a l'ombra. El capítol d'Olivier Dard analitza el club Le Siècle com una organització a l'ombra i la més influent de la França actual, però amb orígens a mitjan segle xx.

La resta de textos es refereixen al cas espanyol. Lluís Ferran Toledano es pregunta sobre l'ús de diners públics com a mitjà que els governs utilitzaven per subornar la premsa i incidir en la conformació de l'opinió pública a l'Espanya del segle XIX i les primeres dècades del XX. Maria Jesús Espuny i Daniel Vallès ofereixen unes reflexions sobre el concepte d'estat profund (*deep state*) des de la història del dret a partir de l'estudi del cas de Joaquín del Moral, un funcionari de l'Administració pública descendent d'un terratinent de l'època del *turnisme*. Finalment, Joan Lluís Pérez Francesch es refereix a les actuacions opaques de l'Estat espanyol actual en oposició a les pràctiques d'un estat que pretén garantir els drets fonamentals des d'una gestió transparent del poder polític.

Com a resultat d'aquestes contribucions, una de les idees que roman del llibre és l'enteniment de la transparència com un ideal. És a dir, no com un lloc d'arribada, sinó com una aspiració que s'ha de perseguir per tal d'afavorir el control ciutadà de les institucions polítiques i, a la vegada, incentivar el coneixement públic de les actuacions polítiques. Ja que el llibre focalitza l'anàlisi d'aquest concepte des dels seus lligams amb el secret i l'existència de poders ocults, bona part dels capítols acaben vinculant les demandes de transparència a la persecució de determinats interessos. És a dir, els casos analitzats mostren que es reclama aquest ideal al servei d'una ambició política, o bé per assolir la conquesta del poder i la legitimitat del propi relat polític envers l'adversari, o bé per desgastar directament aquest opositor. Així ho semblen suggerir capítols com els de Pubill, Sorescu i Marton i Cabanis, entre d'altres. Aquí és on realment apareix una constatació inquietant, ja que darrere d'algunes demandes de transparència s'allotgen interessos plenament coincidents amb les ambicions de les pràctiques de l'estat ocult, que també persegueixen el desgast de l'adversari polític, tal com indiquen els capítols de Lluís Ferran Toledano, Joan Lluís Pérez Francesch i, en certa manera, Frédéric Monier.

Potser hauria estat interessant completar l'estudi amb formulacions de transparència allunyades d'una percepció lligada al complot. Tal vegada, per això, l'obra acaba acceptant que la transparència ha fracassat, encara que sigui relativament, per la persistència d'insatisfacció amb la democràcia representativa. Aquesta insatisfacció, com bé ha exposat Rosanvallon, pot donar lloc tant al control i la pressió sobre les institucions polítiques des d'un poble vigilant, com a la formulació de discursos populistes sorgits del desencís amb l'assoliment d'un ideal de bon govern. És a dir, pot ser un terreny adobat per a la denúncia d'un estat ocult o profund.⁵

Al cap i a la fi, hem d'entendre que la desconfiança és inherent als règims representatius, que al capdavall es fonamenten en la delegació de la confiança de les persones amb dret a vot als representants polítics. Per incentivar l'avenç del debat científic, atès que acceptem la transparència com a ideal per afavorir un major control de les decisions públiques, em pregunto si aleshores és oportú parlar en termes de fracàs. Dit d'una altra manera, l'ideal de la transparència —o la publicitat, al segle XIX— ha contribuït a desplegar instruments de control del poder polític des de l'inici dels règims parlamentaris moderns i també ha afavorit la necessitat que els polítics retin comptes. Això sosté Zimmermann en un dels capítols del llibre. Estudia les comissions d'investigació de l'Alemanya del tombant del segle XIX i constata que l'aplicació real de la transparència va ser limitada, atès que va restringir la informació als membres de les comissions i al personal del Parlament, però, tanmateix, es va impedir l'ocultació. És a dir, es va ampliar l'accés a la informació, però aquesta encara no es va socialitzar. En una altra investigació ja he provat de demostrar que és necessària la mobilització permanent de

5 Pierre ROSANVALLON, *La contrademocràcia: La política en la era de la desconfiança*.

la ciutadania en la defensa dels seus drets per afavorir la rendició de comptes dels representants polítics.⁶

Que no es culmini aquest ideal de la transparència i que això pugui afavorir discursos que qüestionen la legitimitat del règim representatiu ha d'implicar necessàriament desestimar els mecanismes de control? És evident que aquesta vigilància del poder sempre pot millorar, tenint en compte que l'ideal és inabastable, però des del punt de vista de l'autor d'aquest text aleshores també cal admetre un cert èxit de la transparència —o, més ben dit, de les demandes ciutadanes de transparència— com a mitjà de pressió social sobre els representants polítics. És una moneda de dues cares on resulta problemàtic destriar les demandes de control, amb exigència de rendició de comptes, de la percepció de desencís per l'impossible acompliment de l'ideal de bon govern.

6 Oriol LUJÁN, «When electors raised their voices: political representation in nineteenth-century Spain from a conceptual perspective», *European Review of History*, 29 (5), 2022, pàgs. 800-818. <https://doi.org/10.1080/13507486.2022.2117591>.

Els continguts de la revista estan subjectes a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons, el text de la qual està disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>.